

РЕЦЕНЗИЯ

Относно: оценяване на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор” по докторска програма „Икономика и управление (Индустрия)” в Стопанска Академия „Д. А. Ценов” - Свищов

Изготвил рецензията: доц. д-р **СЕРГЕЙ ТОДОРОВ НАЙДЕНОВ**, СА „Д. А. Ценов“, катедра „Индустриален бизнес и предприемачество“, Научна специалност: 05.02.18 „Икономика и управление (Индустрия)”

Основание за написване на становището: съгласно заповед № 663/05.07.2024 г. на Ректора на СА „Д. А. Ценов” – Свищов за откриване на процедура по публична защита на дисертационен труд и утвърждаване състава на научното жури, както и Решение на научното жури на първото заседание, проведено на 05.07.2024г.

Автор на дисертационния труд: **РЕДОН БАКИ КОЛЕЦИ**, задочен докторант в катедра „Индустриален бизнес и предприемачество“, докторска програма „Икономика и управление (индустрия)”

Тема на дисертационния труд: „**ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РАЗВИТИЕ НА МАЛКИТЕ И СРЕДНИ ПРЕДПРИЯТИЯ ЧРЕЗ УПРАВЛЕНИЕ НА РАЗХОДИТЕ ЗА РАЗРАБОТВАНЕ НА НОВИ ПРОДУКТИ**”

I. Общо представяне на дисертационния труд:

Дисертационният труд разглежда успешното управление на разходите за разработване на нови продукти в малките и средните предприятия в Република Косово. Ефективното управление на разходите при разработването на нови продукти в малките и средните предприятия има важно значение и поражда множество преки последици, оказващи влияние върху ефективността на предприятията.

Мотивацията за разработване на настоящия дисертационен труд е свързана с необходимостта да се анализира управлението на разходите като

едно от основните условия за повишаване на ефективността на стопанските субекти, със специален акцент върху малките и средните предприятия като основен двигател на икономическата дейност и икономическия растеж и развитие. По-конкретно, целта е да се дефинира и анализира връзката между успешното управление на разходите при разработването на нови продукти и ефективността на малките и средните предприятия в Република Косово.

Темата на дисертационния труд е съвременна, теоретично подкрепена, а нейните съществени аспекти намират приложение в съвременната бизнес среда. Проблемът с управлението на разходите при разработването на нови продукти в малките и средните предприятия е интересен и актуален в световен и регионален план и все по-често се налага като реалност в Република Косово.

Обект на изследване е управлението на разходите при разработването на нови продукти в малките и средни предприятия в Република Косово. **Предмет на изследване** е връзката между управлението на разходите при разработването на нови продукти в малките и средните предприятия и тяхната конкурентоспособност. Усилията са насочени към повишаване осведомеността за значението на малките и средни предприятия при въвеждането на нови продукти, успешното управление на разходите при тяхното въвеждане и необходимостта от по-подробен научен подход към него. **Основната цел** на изследването е да се установи наличието на положителна връзка между управлението на разходите при разработването на нови продукти в малките и средните предприятия в Република Косово и тяхната конкурентоспособност.

Дисертационният труд е в обем от 196 страници. В структурно отношение той се състои от заглавна страница, съдържание, списък на таблиците (57 на брой), списък на фигурите (7 на брой), списък на съкращенията, увод (9 стр.), три основни глави (151 стр.), заключение (2

стр.), списък на използваната литература (общо 219 литературни източника, от които 68 на кирилица и 151 на латиница) и приложение (анкетната карта на изследването). Приложена е и Декларация за оригиналност и достоверност.

Структурата на дисертационния труд е балансирана и логически последователна. Използвани са разнообразни изследователски методи и подходи. Изследователската теза, целта и задачите респондират пряко с изследването и намират своята проверка в получените резултати. Въведените ограничения са добре обосновани и позволяват извършването на задълбочено научно изследване.

Във **въвеждащата част** на дисертационния труд са обосновани актуалността и значимостта на изследването. Дефинирани са обектът, предметът, целта, задачите, изследователската теза и хипотезите. Представени са методическият инструментариум, източниците на информационно осигуряване и ограничителните условия на изследването.

В **глава 1** професионалният читател се запознава със същността на предприемачеството, процеса на предприемачество, видовете предприемачество и въздействията им върху конкурентоспособността и конкурентните предимства на МСП.

Докторантът чрез критичен прочит на достатъчно известни научни произведения, характеризира предприемачеството като двигател на икономическото развитие, определя предприемача като основна фигура в предприемаческия процес. В пълнота характеризира предприемачеството, ролята на инвестициите за развитието на този процес и формите на финансиране на МСП. Разглежда предприемачеството и като процес на поемане на риск от предприятието. Позовава се на тезата, че към **предприемачеството трябва да се отнасяме така, че ефективно и ефикасно да използваме ресурсите на предприятието, за да постигаме създаването на**

благосъстояние и удоволствие. Обобщавайки различните виждания, под предприемачество, докторантът го разбира като *перманентен процес на пренасочване на финансовите, физическите и човешките ресурси от местата на социално възпроизвеждане, където недостатъчно се използват, към места, където ще дадат по-големи ефекти*. В този смисъл предприемачеството може да се определи като процес на откриване на възможности и поемане на риск в съответствие с наличните ресурси в предприятието. Аргументирано отстоява миогледа си, че предприемачеството е винаги свързано с някаква новост, с движение, промяна, прогрес което създава различни стандарти и предположения за раздвижване на икономиките като цяло. Споделя виждането си, че предприемаческото предприятие може да създаде социална стойност като: лични отношения, намаляване на бедността, подобряване на удовлетвореността от работата, създаване на по-добри работни места. Подкрепя и културната стойност, която спомага за равниването на културен и творчески капитал. Подробно се спира на видовете предприемачество, като за аргументирането си умело цитира подходящите литературни източници.

В глава 2 докторантът представя значението на определянето на разходите, за да може дружеството да осигури възможно най-голямо намаление, което би довело до увеличаване на печалбите си. За да се постигне тази цел, т.е. да се увеличат печалбите, предприятието прави план за всички свои разходи, т.е. производствени разходи, планиране на преките разходи, труд и общи производствени разходи, както и план за разходите за продажби. Разликата, между планираните и реалните разходи, е основата, върху която предприятието прави план в коя посока трябва да се движи в бъдеще. Как възникналите разходи да се намаляват до планираните или как могат да бъдат намалени действителните разходи в бъдеще, на тези ребуси отговарят различните методи, чрез които предприятията могат да

оптимизират разходите си. Модерният подход за издръжка на живот, както се изразява авторът изисква непрекъснат и постоянен анализ на разходите, за да се постигне оптимално качество, т.е. да се постигне добро качество при най-ниски разходи или по-добро качество. В зависимост от използвания критерий, докторанта представя разходите на предприятието в различните класификационни групи. Запознава професионалния читател и с калкулирането на разходите и ползите от това. Представя и икономическата ефективност от дейността на предприятието и факторите въздействащи върху резултатите. Обосновава тезата си, че постигането на оптимално качество би означавало добро качество с най-ниски разходи или по-добро качество без прекомерни разходи. Запознава с видовете иновации и значението на разработването на нови продукти за растежа на предприятието с примери от практиката. Завършва главата с изводи на основата на направените заключения.

В глава 3 са анализирани резултатите от изследването. Извадката се състои от успешни 124 малки и средни организации от частния сектор. За да се определят ясно характеристиките на организациите от това изследване, графичното представяне на извадката е дадено в няколко категории: въпроси, свързани с човека, организационни въпроси, графично представяне на изследователските отговори на идеята за разработване на нови продукти, ангажимент на предприемача за реализиране на идеята за разработване на нови продукти, определяне и разпределение на подходящите ресурси, разработване на нови продукти, информация, съдържаща се в бизнес плана относно конкуренцията, финансовата и нефинансовата подкрепа за развитието на МСП, значението на разработването на нови продукти и въздействието им върху МСП. Главата завършва с изводи, насочващи към положителните ходове на предприятието в бизнес средата.

В заключение докторантът обобщава, че малките и средните предприятия са важна и жизненоважна част от икономиката в една страна. Ако искат да останат конкурентоспособни и да играят по-важна роля както на вътрешния, така и в международен план, те трябва непрекъснато да се модернизират, да се разрастват, да увеличават броя на служителите си, да увеличават гамата от продукти и услуги, пазарите и по този начин да постигат по-голяма печалба. Един от най-сериозните проблеми, с които се сблъскват малките и средните предприятия, обаче е начинът на финансиране и достъпа до финансиране, който въпреки предприетите мерки все още е ограничен и тромав процес. Поради ясно изразеното присъствие на риск в малките и средни предприятия инвеститорите и банките често се въздържат от финансиране на новосъздадените предприятия и малкия бизнес. Поради тези причини успешното управление на наличните средства (собствени и взети назаем) на МСП е от решаващо значение в процеса на осигуряване на ефективност, ефикасност и рентабилност в дейността на тези стопански субекти. В никакъв случай не трябва, убеждава докторанта да се пренебрегва връзката между управлението на разходите в малките и средните предприятия при разработването на нови продукти. Един от ключовите фактори, които оказват влияние върху ефективността на малките и средни предприятия, е как да се управляват разходите в предприятието.

Разходите са централна икономическа категория, която е пряко свързана с печалбите на компанията, т.е. успеха на дейността на дружествата. В процеса на планирането им е необходимо да се определят цели и чрез контрол, да се осигури тяхната реализация.

Използваната и цитирана литература (219 литературни източника (68 на кирилица и 151 на латиница) и 7 интернет източници) е пряко свързана с разработваната проблематика. Тя е цитирана коректно, като са спазени правилата на научната етика.

Като **приложение** е представена анкетната карта със зададените на респондентите въпроси, свързани с дисертационното проучване.

II. Преценка на формата и съдържанието на дисертационния труд

1. Преценка на актуалността на разработвания в дисертацията научен проблем

Актуалността на предмета на настоящия дисертационен труд, се свързва с бурното развитие на предприемачеството и стремежа да се използва неговия конкурентоспособен потенциал за развитие на малките и средните предприятия, отчитайки ролята на предприемачите при създаването на нови продукти чрез тяхната креативност и изобретателност, поемането на рискове при въвеждането на новия продукт, способността им да управляват разходите за създаването и лансирането на пазара на иновативни продукти и услуги.

2. Съображения относно обема на дисертационния труд, използвания инструментариум, степента на разработеност на изследваната проблематика и употребата на икономическия език

Докторската дисертация е структурирана в три части: в първата част теоретично са разработени проблемите, касаещи предприемачеството, предприемачите, видовете предприемачество, характеристика на предприемачеството, иновациите и значението им за малките и средни предприятия, формите на финансиране на МСП и въздействието на тези процеси върху конкурентоспособността им. Във втората част са разработени отделните видове разходи, представена е калкулацията на разходите, разработена е връзката разходи – качество, разходи – нови продукти, представени са видовете иновации. В третата част е заложена хипотетичната рамка на изследването, представени и анализирани са

данните, тествани са хипотезите. **Заключението ми е, че докторантът в рамките на този обем е съумял да разгърне научната си позиция и да защити своята теза.**

Предвид сложността на изследваните въпроси, докторантът използва методи като: анализ и синтез на информация, включително анализ на базови данни и информационни източници, документален анализ, контент-анализ (анализ на съдържанието), абстракция и конкретизация, индукция, дедукция, логически метод, формализация, вторичен анализ на данни, наблюдение, интервюиране, консултиране, сравнение, експертни оценки, тестов метод (със структуриран въпросник), моделиране, графично и таблично представяне на информацията, статистически анализ и др. Използваният методически инструментариум е насочен главно към съчетаното използване на съвкупността от научноизследователски подходи, на чиято основа е разработена и методиката на теоретичното и емпиричното проучване и изследване.

Предвид степента на разработеност на изследваната проблематика, утвърдително заявявам, че докторантът се е запознал с много научни разработки, които етично използва при формирането на позицията си, при поставянето на своите хипотези и при акцента на изводите си. Неговият дисертационен труд доразвива научната проблематика в тази област.

Въпреки чуждият за докторанта език за изразяване, е постигнато онова съвършенство на ползване на икономическата терминология, което да предостави на професионалния читател разбираемост на научния труд.

3. Становище доколко авторефератът отразява точно и пълно труда

В рамките на 50 страници в синтезиран вид, коректно и правдиво Редон Колеци е съумял да представи дисертационният си труд, прибавяйки и изискуемите се от нормативните актове документи, като: *Справка за основните приноси моменти в дисертационния труд; Списък на*

публикациите по темата на дисертационния труд (13 научни статии /от които 7 самостоятелни и 6 в съавторство/ и 4 самостоятелни научни доклада); Справка за изпълнението на минималните национални изисквания, във връзка с процедурата за придобиване на ОНС „доктор“ (при изискуеми 30 точки, по показателите от група „Г“ са реализирани 140 точки, което е атестат за сериозно научно творчество); Списък на участията в национални и международни научни конференции и форуми - Редон Колеци е участвал в 15 научни конференции и 6 научни семинара, Декларация за оригиналност и достоверност, от която е видно, че резултатите и приносите в дисертационния труд са оригинални и не са заимствани.

III. Научни и научно-приложни приноси на дисертационния труд

Основните приноси на докторанта могат да се изразят в следното:

1. Обогатена е теорията в областта на предприемачеството, като благодатна сфера за иницирането на различни бизнес инициативи, а секторът на МСП е подходящата среда за тяхното реализиране. Предизвикателствата, породени от промените в средата и непредвидимите често пъти икономически тенденции провокират интензифициране на процесите и дейностите, и максимално използване на личностния потенциал на предприемача.

2. Очертани са проблеми с които се сблъскват МСП, независимо от множеството предимства и позитиви които притежават, което налага осъществяването на целенасочена и многоаспектна подкрепа от различни правителствени и неправителствени институции, включваща дори разработването и прилагането на стимулиращи политики, стратегии и инструменти.

3. Акцентирано е върху разходите не само като особена икономическа категория, пряко свързана с печалбата на предприятието, но и подвластна на управление, изискващо проследяване, систематизиране и декомпозиране на видовото разнообразие на разходите по начин позволяващ разкриването на тесните места в производството, следващ добрите практики за намаляване и оптимизиране на разходните величини.

4. Разработената и апробирана методика, структурираната методология са позволили на докторанта чрез анализиране и оценка на резултатите от емпиричното си изследване да открие профилната насоченост на иновационното направление по веригата предприемачество - малки и средни предприятия - разходи за разработване на нови продукти - управление на разходите - конкурентоспособност на МСП.

IV. Критични бележки, въпроси и препоръки по дисертационния труд

Докторант Редон Колеци се е справил с научноизследователската си задача. Но могат да се дадат бележки, с цел подпомагане бъдещата му анализаторска и изследователска дейност.

✓ Необходимо е когато докторантът анализира връзката разработване на нов продукт - размер на разходите, да включи и влиянието на факторите и особеностите на технологичния процес, така ще обогати и защити убедително тезата си.

✓ Иновативното представяне на специфичните и индивидуалните хипотези изискват представянето им във фигура, за по-добра разбираемост и проследяемост в дисертационният труд.

Въпроси:

1. Откройте характеристиките и възможностите за развитие на женското предприемачество в Република Косово.
2. Кои от етапите на разработване и внедряване на нов продукт, считате, че изискват най-много разходи?

V. Обобщено заключение и становище.

Представеният дисертационен труд на докторант **Редон Баки Колеци** на тема **„ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РАЗВИТИЕ НА МАЛКИТЕ И СРЕДНИ ПРЕДПРИЯТИЯ ЧРЕЗ УПРАВЛЕНИЕ НА РАЗХОДИТЕ ЗА РАЗРАБОТВАНЕ НА НОВИ ПРОДУКТИ“** е самостоятелно изследване, което изисква от автора му богати икономически познания. Основната цел е постигната, поставените научни хипотези са апробирани и изследователската теза е доказана. Имайки предвид всичко това и очертаните достойнства с приносен характер считам, че представеният дисертационен труд **отговаря** на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България и на Правилника за неговото

прилагане. Това ми дава достатъчно основания да заявя своя **положителен** **вот за присъждането на образователната и научна степен „доктор“** на **Редон Баки Колеци** по професионално направление 3.8. Икономика, докторска програма „Икономика и управление (индустрия)“.

28.07.2024

гр. Свищов

Рецензент:

(доц. д-р Сергей Найденов)